

Környezeti nevelés

Bucskó Marianna

A magyar UNESCO-iskolák EDEN-programjáról

**Énergie, développement, environnement (energia, fejlődés, környezet) ad-
ják annak a betűszónak az alapját, amely az egyik legjelentősebb ifjúsági
világprogram neve is: EDEN. A nemzetközi jelentésű szó egyben az áhított
cél is tartalmazza: hogy a jövő „földi paradicsom” legyen. Ezért az edeni
állapotért cselekedni kell.**

Magyarországot 1957-ben vették fel az UNESCO Asszociált Iskolák Rendszerébe. Azokban az évtizedekben vonzó célt jelentett az UNESCO-iskolai tagság, mert akkor ez a külkapcsolatok egyetlen lehetősége volt a szerencsés iskolák számára. Egyre többen vállalták az ezzel járó feladatokat, végül 25 körül stabilizálódott a tagiskolák száma.

A nyolcvanas évek végétől némileg csappant az intézmények aktivitása. Ennek nyilvánvaló oka az volt, hogy az iskolák nyithattak Nyugat felé, kapcsolatok létesültek, az információk, kiadványok szabadon cserélődhettek, már nem az UNESCO-iskolahálózat volt az egyetlen közvetítő fórum. Az aktív hazai UNESCO-iskolák száma napjainkra sajnos a felére csökkent. A megmaradtak és a felvett új intézmények sikerrel vesznek részt a konferenciákon, az egyre színvonalasabb feladatokban, a nemzetközi akciókban. Egy ilyen, a napjaink kihívásaival szembe-
néző közös munkánkról szól ez a tájékoztató.

Az EDEN-program

Szorosan összefügg és a jelen égető problémáit tükrözi a három fogalom, az energie, développement, environnement (energia, fejlődés, környezet). A betűszó remek ötlet volt, mert a keletkezett nemzetközi jelentésű szó egyben az áhított célt is elénk tárja: EDEN.

Az ipari civilizációk országaiból elinduló „zöld” mozgalmak romantikus irányzata úgy véli, hogy az ember élőhelyét alakítsa vissza háborítatlan őállapotába. Ahol mocsár volt, legyen mocsár, ahol erdő volt, legyen erdő. E szép illúzió tarthatatlanságát egyszerű belátni. Egy működő ország energiát igényel, földjén lakik, termel, közlekedik. A „renaturalizáció” lehetetlen feladat. A jelen környezeti katasztrófái, energiamanipulációi, a fajok ritkulása és kipusztulása azonban riasztó jelek. Az öröklött és tanult emberi cselekvést tükrözik: azonnali birtoklását mindannak, amit a technikai fejlődés lehetővé tesz. A nevelés, a tanulás az a folyamat, amelynek során be lehet az ember viselkedésébe, cselekedeteibe avatkozni, kedvezőbbre lehet fordítani, lehetséges a jövő generáció egyéni életvitelét természetbaráttá, környezetkímélővé formálni. A jövő aktív generációja napjainkban az iskolapadban ül, tagjainak ott kell tehát magukévá tenniük azt a szemléletet, mely a harmonikus fejlődés érdekében biztosítja a napi lét energiaszükségletét

a környezet aktív védelme mellett. E szemlélet kialakítása érdekében a nevelés folyamatában a tárgyi ismereteknek és az emberi viselkedés összetevőinek hosszú sorát kell elsajátítaniuk:

- ismerniük kell a témával összefüggő statisztikai adatokat, földrajzi fogalmakat, szociológiai felméréseket, történelmi tényeket, a társadalmi önszerveződések és az állami politika összefüggéseit,
- tanulmányozniuk kell a fizika, a kémia, a biológia törvényeit, az ökológiai rendszereket, valamint a környezeti károkat, azok létrejöttét,
- tájékozódniuk kell a globális világproblémák megoldását és a helyi cselekvés összehangolását célzó lehetőségekről, s kívánatos, hogy abban aktív részt vállaljanak.

Az Asszociált Iskolák Rendszere és az EDEN-program

Az 1986-os csernobili atomerőmű-katasztrófa sokkolta a világközvéleményt. Az ezt követő években egyre erősebben hallatták hangjukat az atomenergiát ellenző szervezetelek, erősödött a félelem a jövő környezeti állapotával kapcsolatban.

A „Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan!” környezetvédő jelszót fokozatosan megismerte mindenki. A globális gondolkodás tetet öltött az UNESCO-szervezetben, az általa létrehozott Associated School Project (ASP), az Asszociált Iskolák Rendszere világhálózatában. Természetes tehát, hogy az energia-fejlődés-környezet égető problémái abban megjelentek, és közös munkával programmá fogalmazták, hogy minden fiatal tanuljon meg úgy bánni az energiával, a szennyező anyagokkal, hogy ne pazarolja el véglegesen a nem megújuló anyagokat. A polgár – az egyén, a család, a közösség – az élet tisztelétén túl rendelkezzen az ökoetika alapjaival, azaz ismerje és fogadja el az ökológiai törvényeket, ezek megtartásával alakítsa életvitelét. Az asszociált iskolák rendszere megelőzi a jelen társadalmat, mert a jövőt előkészítő, alapozó műhely.

1992-ben Rio de Janeiróban az ENSZ a környezet és fejlődés problémakörében konferenciát szervezett. E tanácskozás egyik célja és eredménye a világ fiataljainak mozgósítása, hiszen bátorságukkal, kreativitásukkal, ideáljaikkal ők a legfogékonyabbak a környezet védelme, a jövő vele kapcsolatos gondjai iránt. Még ugyanebben az évben létrejött az UNESCO keretén belül egy interregionális oktatási projekt EDEN név alatt. A projekt feladatai a következőkben foglalhatók össze:

- tegye érzékennyé a fiatalokat azokra a kapcsolatokra, összefüggésekre, amelyek az energia fejlődése és a környezet között tapasztalhatók, felkutathatók,
- ébressze fel a fiatalokban azt az igényt, hogy a jövő energiafelhasználása és környezetvédelme harmonikus legyen,
- a jelen helyzetet józan értékeléssel ismertesse meg a fiatalokkal, gondolkozzanak el a lehetséges jobbító megoldásokon, kezdjék meg ezek gyakorlati megvalósítását,
- készítse fel a diákokat a felelős állampolgári viselkedésre, cselekvésre a demokratikus társadalomban,
- változtassa meg, alakítsa át az EDEN-projektben részt vevő fiatalok gondolkodását, viselkedését, a rájuk bízott jövő érdekében.

Az UNESCO-asszociált iskolák tanterveiből ugyanúgy hiányzott a környezeti nevelés határozott programja, mint a világ összes egyéb oktatási dokumentumából. A mit tanítsunk? Hogyan tanítsunk? klasszikus kérdésére is választ kellett adni. Módszertani tanácsok, tantárgyi, tantárgyközi anyagok kidolgozása is szük-

ségessé vált. A pedagógusszakma ez irányú sürgető igényei világszerte megjelentek. Elindultak a környezeti neveléssel foglalkozó kísérleti műhelyek, a helyzetből adódóan kezdetben elkülönült tevékenységet folytatva. Mindenki kereste a környezetvédelmi nevelés-oktatás helyét a tantárgyak rendszerében. Alapkérdések merültek fel: Minden erre alkalmas tantárgyban jelenjen-e meg a környezetvédelem? Külön tantárgyként oktassuk? Az iskolai tanóra, a gyakorlati foglalkozás, a látványos akciók szervezése együtt vagy külön-külön az üdvözítő módszer-e? Illetve más megközelítésben: Az európai típusú ipari civilizációk és az afrikai típusú fejlődő országok iskolái azonos kérdéseket tárgyaljanak? Azonos módszertani megközelítésekkel dolgozzanak?

A felmerülő problémák sokasága miatt az EDEN-programnak vállalnia kellett a pedagógusok „továbbképzését” is. Az asszociált iskolák nemzetközi kísérletező műhelyeiben országonként felgyülemelő tapasztalatokat, formálódó dokumentációkat egy háromkötetes, videomellékletet is tartalmazó pedagógiai tanulmány formájában kiadja az UNESCO. Az elsősorban tanárok részére készülő módszertani kiadvány felépítése a következők:

- Esettanulmányok, amelyeket a projekt résztvevőinek munkáiból válogattak ki. Ezek bemutatják, hogy a környezet megvédése és az ország fejlődése alapvetően függ az energiaforrások megválasztásától.

- Példák, statisztikai adatok gyűjteménye (ezeket az évek során a fiatalok gyűjtötték össze), az adatok összehasonlító elemzése, azokat kísérő kritikai észrevételek.

- A diákok végzett munkáinak bemutatása. (Például a fizikaórán bemutatható kísérletek a különböző hőszigetelések hatásairól, a napkollektor építéséről. Biológiaórákon a különböző vízmintavételek, a minták vizsgálata. Földrajz-, osztályfőnöki és különböző szakirányú gazdaságtani órákon ismertetés az önkormányzati környezetvédelmi tevékenységgel, tanár-diák csoportok találkozása a helyi közigazgatás képviselőivel.)

- A videofilmeknek a problémákat szemléletesen összefoglaló anyaga alapján vita, párbeszéd folytatása.

Az EDEN-projektbe különböző földrészek országai közül a következők kapcsolódtak be: Belgium, Belorusszia, Hollandia, Lengyelország, Franciaország, Magyarország, Németország, Norvégia, Pakisztán, Oroszország, Szenegál, Ukrajna.

Az ASP-iskolahálózat hagyománya, hogy a különböző országokból kisebb, egymással munkakapcsolatban lévő csoportokat hoz létre. A tervezet szerint hazánk Franciaországgal és Szenegállal működött volna együtt, de egyeztetési nehézségek és ütemezési eltérések miatt igazán jól csak a szenegál-magyar kétoldalú munkakapcsolat létrehozása sikerült.

Koordinációs gondok miatt a magyar UNESCO-iskolák intenzíven 1994 második felétől kapcsolódtak be a nemzetközi munkába. 1995-re tisztázódott, melyek a valóban érdeklődő intézmények, ahol a szaktanári ellátottság garancia a feladatok magas színvonalú megoldására, ahol a tanulók mozgósíthatók a különböző akciókra, mivel a környezetvédelmi problémák iránt elkötelezettek.

Az általános iskolák közül egyetlen kapcsolódott be a programba, a Bársony János Általános Iskola Miskolcra. A részt vevő gimnáziumok száma sem nagy, de a kitűnő középiskolák biztosították a magas színvonalat. A hat intézmény a következő: a budapesti Árpád Gimnázium, Fazekas Mihály Gimnázium, Szent István Gimnázium; a miskolci Zrínyi Ilona Gimnázium; a Baktay Ervin Gimnázium és Vízgyi Szakközépiskola Dunaharasztról (a projekt koordináló intézménye).

A magyar UNESCO-asszociált iskolák EDEN-programja

Amikor a nemzetközi munkába bekapcsolódott Magyarország, akkor már több mint száz iskola vett részt világszerte a programban, gazdagítva azt pedagógiai újításával, felméréseivel, ötleteivel. Az interdiszciplináris kutatómunkák, a különböző anketók, a szerepjátszó situációs játékok egyre nagyobb rálátást biztosítottak a fiatalok számára bolygónk környezeti problémáira. A formálódó cserekapcsolatok az alkalmazott módszerek egyeztetését is segítették.

Az EDEN-projekt konkrét, részletes bemutatására a magyar programot választottuk. Ennek volt egy központi, minden résztvevő számára ajánlott anyaga, amely mellett az iskolák egyéni elképzeléseiket is megvalósították. Az alábbi anyag a magyar UNESCO-asszociált iskolák másfél éves tevékenységét foglalja magában, mely egy megemlékező rendezvénnyel zárult 1996. április 22-én, a csernobili katasztrófa 10 éves évfordulója és a Föld napja jegyében.

Az energia-fejlődés-környezet program koordinálását a dunaharaszti Baktay Ervin Gimnázium és Vízügyi Szakközépiskola vállalta. A program tartalmazott feladatokat tanárok, középiskolások, valamint általános iskolások számára.

A *tanári programok* körében környezetvédelemhez kötődő továbbképzések szervezése szerepelt. Sokféle kezdeményezés eredményeképpen szerveztek az eltelt években környezetvédelem tartalmú tanári továbbképzéseket. Mindegyiknek sajátos hiánypótló jellege volt. Feltételezve, hogy az alapvető ismeretanyagok a pedagógusok már birtokában vannak, az EDEN-hez kapcsolódó szaktanári foglalkozások mélyebb ismereteket adtak szakmai részlettemákban, főként a következőkben:

- A lakókörnyezet állapotának felmérése és az állapotterkép elkészítése.
- Energia és fejlődés.
- Környezetbarát életmód városban és agrárkörnyezetben.

Az előadások után konzultatív beszélgetések zajlottak módszertani, gyakorlati kérdésekről. Ezekben a tanári találkozásokon esett szó arról, hogy a program egészében ki mit végzett, hol tart, mit kell egyeztetni.

A *középiszkolai diákok programja* egyfelől pályamunkák elkészítése, másfelől környezetvédelemmel kapcsolatos gyakorlati tevékenység végzése volt.

Pályázatot írtunk ki az alábbi témakörökben:

- Az energia, a fejlődés és a hasznosítás története.
- Megújuló erőforrások az ezredforduló után.
- Mit tesztek a Földért mint magánember?
- Csernobil története és tanulságai.
- A víz megjelenítése az irodalomban vagy a képzőművészetben.

A pályázók iskolájukban készültek fel. A pályázattal kapcsolatos munkájuk befejezését követő zárórendezvényen a legjobb pályamunkákat kiállították, s a diákok ugyanott előadások keretében ismertették tanulmányaikat.

A középiskolások gyakorlati tevékenységük keretében elvégezték lakókörnyezetük állapotának felmérését, és ezen adatokból összeállították a környezeti állapotterképet. Az állapotfelmélet adatgyűjtését 1995 novemberétől kezdték meg, s az adatgyűjtő munkát 1996 februárjában zárták le. A térképek elkészültek. Mérték a hulló port, a csapadék pH-ját. Vízmintavételek alapján a természetes vizek pH-, nitrit-nitrát, O₂, keménység- stb. értékeit határozták meg. Talajvizsgálatok keretében a nitrit-nitrát, víztartalom-, humusztartalom-szennyezettség stb. adatokat vették fel. Részletesen foglalkoztak a fellelhető növény- és állattársulásokkal. Ezek a térképek a zárórendezvény alkalmával kiállításon szerepeltek.

Az általános iskolások számára gazdag, változatos programot kínáltak az UNESCO-asszociált iskolák.

– Kiránduláson őshonos fafaj magját gyűjthették a gyerekek, majd a magok elültetése, a csemeték folyamatos gondozása, megfigyelése volt a feladat.

– A lakóhelyen a csoportok kiválaszthattak egy megőrzésre, védelemre, feljavításra váró területet, és szakemberek segítségével rendbe hozhatták, örködhettek annak fennmaradásán.

– Felmérték, van-e a környezetükben elvesző, fel nem használt energia. (Pl. Feltörő, nem használt melegvíz, ők mire használnák? Mit csinálnak a levégött kerti hulladékkal a tulajdonosok? stb.)

– Vállalták a családban, iskolában, közterületen az energiapazarlás figyelemmel kísérését. (A napközben világító lámpákat, a feleslegesen járatott gépeket, az ok nélküli fűtést stb.)

– Megfigyelték, mennyi az üresjárat a személy- és tehergépkocsikban.

– Csernobil rajzpályázat. A sikeres munkákat jutalmazták.

1996. április 22-én szerveztük meg az UNESCO-iskolák megemlékező rendezvényét a csernobili katasztrófa 10. év évfordulóján. Az egész napos programot a dunaharaszti Baktay Ervin Gimnázium és Vízügyi Szakközépiskola vállalta. Az EDEN-rendezvény programja a csernobili katasztrófára való megemlékezésből és a Föld napja ünnepeléséből állt. Az általános iskolás gyerekek szép műsorral készültek, verssel, énekkel oldva fel a hangulatot aktualizálták a középiskolások a globális problémákat.

Kiállítás mutatta be a fiatalok pályázati munkáit. A díjnyertes pályamunkák készítői előadásokat tartottak kutatásaikról. A középiskolás pályázaton a bírálóbizottság öt kategóriában (Az energia, Csernobil, A környezetszennyezés), az általános iskolások pályázatán két kategóriában (Csernobil és rajz-poszter pályázat) beküldött pályamunkák körében tudott eredményt hirdetni. Az évfordulónak méltó keretet adott neves külföldi vendégek részvétele. Megtiszeltelte az ünnepet *Elisabeth Khawajkie* asszony, aki Párizsban az Asszociált Iskolák Rendszerét irányítja. Az együttléte különlegessé tette *Gora Kane* igazgató úr jelenléte, akit a szenegáli UNESCO-iskolák képviselőjében egyhetes tapasztalatcserén láthattunk vendégül.¹ Az UNESCO-iskolákból összegyűlt diákok és tanárok meghallgathatták egy az atombalesetet túlélő ukrán tanárnő, *Olga Schusztter* drámai beszámolóját.

E megemlékezéssel az EDEN-projekt első szakasza lezárult, a munka folytatódik. Várjuk azokat az iskolákat, amelyek érdeklődnek az energia-környezet-fejlesztés kérdései iránt. Nyitottak vagyunk a jó ötletekre, kezdeményezésekre. Egy-egy mindenkit érintő UNESCO-projektben való részvétel elvezetheti a lelkes résztvevőt a magyar UNESCO-iskolák körébe. Kérheti felvételét, ha megismerte tevékenységünket, ha felébred az igénye a nemzetközi kapcsolattartásra, nyelvtanulásra, ha tiszteli mások kultúráját.²

¹ Kane találkozott a fiatalokkal, akik megismerhették Szenegál – és vele Afrika – környezeti problémáit, a cselekvés lehetőségeit, az ottani fiatalok munkáját, akciót. A tanár kollégák a szenegáli iskolarendszerbe, a napi munka, a tantárgyi műhelyek tevékenységébe tekinthettek bele. Az országainkat elválasztó iradatlan távolságot, az éghajlat, a gazdaság különbözőségét a fiatalok élénk érdeklődése azonnal áthidalta. Nemcsak a környezetvédelem világpációjával való azonosulást, hanem a nemzetközi megértést, az interkulturális nevelést is szolgálhatta ez a kapcsolat. Nem is szólva arról a tanulásról, hogy minden sikeres kommunikáció feltétele az idegen nyelv.

² A programokkal kapcsolatban tájékoztatás kérhető a Magyar UNESCO Bizottságnál Szabó Márta főtanácsostól vagy e cikk írójától.